

IZ „ZAPAMĆENJA”

Frane BULIĆ

[Kada su se god. 1930. prikupljali članci za Slavenski zbornik, obratilo se uredništvo i na Bulića s molbom, da prikaže svoja nastojanja oko glagoljice i slavenskog bogoslužja u Dalmaciji. Don Frane se molbi rado odazvao te u dva dana (8—9. VIII. 1930, ad aquas salutare Rogaticianas) napisao svoja Zapamćenja, od kojih se ovdje objavljuje dio, koji je uže vezan za encikliku Grande munus i za akciju, koju je sâm bio poslije toga poveo među dalmatinskim svećenstvom.

U pismu, kojim je poslao svoj članak, Bulić pred Ritigom, koji je bio urednik spom. zbornika, ovako opravdava svoje pisanje: »Ovo moje glagoljanje ima svoj osobiti stilistički karakter. Sada u prvoj osobi govorim, sada u trećoj (tj. ja, don Frane): to je neka moja osobita varietas, koja kažu da godi«, a nešto dalje (u istom pismu) moli ga: »Pazite, da ne dignete moju stilističku varietas, jer tada propada cijela zgrada«, i da članak štampa negdje u začelju a ne u početku (među ostalim člancima). Uredništvo je tim željama piščevima nastojalo udovoljiti i vratilo je rukopis, koji je u međuvremenu bio prošao dvije redakcije, u oblik, koji mu je on sâm dao, prilagođujući ga našem načinu pisanja samo u interpunkcijama, u pisanju velikih i malih slova, u pisanju **đ** (za **dj**), **h** i **je**, **ije** (gdje se prije **h** izostavljalo ili se pisalo kao znak duljine, i gdje se pisalo **ie**). U jeziku njegova je stilistička varietas u cijeloj punini sačuvana te danas predstavlja zanimljiv podatak, kako se naš književni jezik razvijao u posljednjih osamdeset godina.

»Zapamćenja« se mogu ubrojiti u posljednja djela, koja je Bulić za života napisao i za koja se do smrti zanimao. »Dosta zadovoljstva u mojemu životu na znanstvenom polju, ali valjda još više razočaranja. Quae tempora vidimus! I to u svakomu obziru!«, pisao je uredniku Ritigu u pismu od 13. V. 1933., u kojem još na kraju dodaje: »Ja se spravljam, ako ne ove, a to do godine da selim u sarkofag u Manastirine, gdje će biti po onoj našega Marulića et sine lite quies et sine nocte dies«. Tako je i bilo. Umro je kratko vrijeme poslije toga (29. VII. 1934)].¹

Godine 1881, tada školski nadzornik pučkih škola u kotarim Zadru i Benkovca, vodio sam Dalmatince na sveslavensko hodočašće u Rim u društvu svećenika don Ivana Danila, da se i mi zahvalimo papi na enciklici Grande munus izdanoj nami u prilog god. 1880. Dalmatinci su bili ukonačeni u hotelu »Italia«, dočim Hrvati većim dijelom u hotelu »Roma« na »Corso«, gdje su stanovali pok. biskup Strossmayer, Rački, Vojnović, don Miho Pavlinović i drugi odličniji članovi ovoga hodočašća.

Za lijepih svečanosti obavljenih u crkvi sv. Klementa, u kojoj bi pokopan slavenski Apostol sv. Ćiril i u kojoj pok. biskup Strossmayer uz pontifikalnu misu držao i omiliju, a don M. Pavlinović držao govor u akademiji u Vatikanu, ja ostadoh u Rimu još cijeli mjesec srpanj, da proučim ovu baziliku sa historijsko-arheološkoga gledišta, o kojoj izdah malu pučku brošuru.²

I biskup Strossmayer, koji je predvodio naše hodočašće, ostao je kasnije nekoliko dana u Rimu, te sam š njim i s pok. Račkijem nekoliko puta popodne zalazio po mračnim dućanima uzduž rijeke Tevere, da bi on nabavio koju starinsku sliku. I, ako se ne varam, nešto je bio nabavio.

Godinu dana kasnije, na čelu dvanaestorice svećenika iz splitske biskupije, koji svi sada počivaju već u snu mira, pozvao sam sve svećenstvo Dalmacije, da bi prigrllilo staroslovenski jezik u službi božjoj³. A da dadem dobar primjer, ja prvi, a sa mnogom don Ivan Danilo, moradoh podvrći se novomu ispitu iz staroslovenštine pred o. Dujmovićem, gvardijanom Trećoredaca sv. Mihovila u Zadru, te ne mogavši glagoljati u Zadru, pođoh o Božiću u svoje rodno mjesto Vranjic, da tu glagoljam. Svjedodžbu o položenom ispitu i dozvolu glagoljanja

¹ Bilješke ispod crte dodale su — už neznatne izuzetke, koji potječu od samoga Bulića — kasnije redakcije. Nadopune u tekstu metnute su u zagrade.

² F. Bulić, Bazilika sv. Klimenta u Rimu. Poviestno-arheološkičke crtice. Zadar 1881.

³ »Stovanim svećenikom po Dalmaciji«, Split 1881. Potpisnici su: Bulić Frane, Kurtić Andrija iz Makarske, Škarica Nikola iz Staroga, Ravlić Ilija iz Makarske, Bilan Ante iz Splita, Deanković Josip iz Štafilića, Ljubić Kazimir iz Makarske, Topić Marko iz Kućića, Pavlinović Miho iz Podgore, Šimić Nikola iz Igrana, Grgić Bartul iz Vranjica i Morović Toma iz Igrana.

svoga Ordinarija donesoh u Zadar tadašnjemu nadbiskupu Maupasu, koji uze to na znanje s opaskom, da mogu glagoljati u zadarskoj biskupiji samo u onim župama, gdje se glagoljalo. Pošto ja u svojstvu nadzornika pučkih škola dvakrat na godinu posjećivao škole te mogao samo ovdje i ondje po selima glagoljati, falilo mi je dovoljno vježbanja u čitanju starih glagoljskih misala raznih izdanja po župama. Usljed ovoga čitanje bilo poteško, više se mucalo nego li čitalo, što sve meni — nadzorniku škola — bilo neugodno, da naime »išpeturškolnik«, kako me je tada kao nadzornika zvalo, glagoljskim slovima gore čita nego li gospodin »plovnik«. Trpio je pri tomu moj školski ugled! A don Ivan Danilo, profesor bačen još mlad u mirovinu u Zadru, pogotovo ne mogao nigdje glagoljati. Kušali mi i skupa se u čitanju vježbali, ali i to trudno hodilo.

Sporazumjeli se jednom, da ćemo jednog dana u istomu fizičkomu i duševnomu raspoloženju čitati neprestano tri-četiri sata latinicu, a isto tako drugoga dana glagolicu, te opažati, što oči pri ovakovu čitanju kažu. Ah slabo borme po nje bilo! Glagolica, čija slova malo se šetaju van brazde, umarala oči. To se višekrat opetovalo, te bi do iste konstatacije dolazilo.

Jednog lijepog dana pade nami na um, kako bi bilo, da se zamijene u misalu glagolska slova latinskim. Dugo se o tomu vijećalo, a kada osnova dozrela, mi sastavismo broširicu, koju štamposmo u Zadru, u obliku rukopisa, u tristo istisaka, pod naslovom »Memoria sulla conversione dell'alfabeto glagolito nel latino per i libri liturgici slavi di rito romano, presentato dai sacerdoti delle diocesi di Spalato e Makarska al Reverendissimo Ordinario. Edizione privata a guisa di manoscritto«. Poslismo ovaj memorijal u Rim raznim kongregacijama, po Dalmaciji biskupskim ordinarijatima itd. Za primjer dali transkribirano evanđelje sv. Ivana »Iskoni bî slovo...« itd., a slova j e r i j e r i mi skovali od olovnih drugih slova u štampariji Vitaliani u Zadru. Dosta se prigovora i izrugivanja čulo tada po Dalmaciji proti ovoj novotariji. A četrdeset godina kasnije — god. 1918. — jugoslavenski episkopat prigrlilo ovo načelo,⁴ te eno god. 1927. štampan u

⁴ U konferenciji 27—29. XI. 1918. stvoren je zaključak (pod II), koji je tada saopćen i »Narodnom Vijeću SHS« u Zagrebu: 1. Zamoliti sv. Oca, neka bi pravo, što ga neki naši krajevi glede uporabe staroslavenskoga jezika u sv. Misi (po rimskom obredu) od najstarijih vremena uživaju, protegnuo umah na cijelo područje naše države.

2. Zamoliti sv. Oca, da dozvoli transkripciju glagoljskih slova u latinska, jer je glagoljsko pismo vrlo teško čitljivo;

3. Zamoliti sv. Oca, da bi dozvolio uporabu hrvatskog odnosno slovenskog obrednika na cijelom području naše države. (v. Kat. list od 5. XII. 1918, br. 49, str. 561).

Rimu u 3000 istisaka Rimski misal latinskim slovima, dakako staroslovenskim jezikom. A da se sačuva još tzv. posvećena glagolica, Canon Missae — *Pravilo misi* — bi štampan glagolskim slovima na istom listu s lijeve strane, a latinskim s desne strane. Dobre ideje prokrčivaju sebi put, i ako kadikad kasno!

Od god. 1878. dalje, za moga boravka u Zadru bilo je žestoke borbe u pitanju glagolice i hrvatskoga jezika uopće. Malo nas je bilo tada na mezevu: don Ivan Prodan, koji pohrvatio tada svoju Dalmazia Cattolica u Katoličku Dalmaciju, tadašnji profesori teologije a kasniji biskupi Marčević i Uccellini, dr. Franki i ja. Ja jedne cijele godine polemizirao u Katoličkoj Dalmaciji sa »Il Dalmata« o smrti kralja Zvonimira. Sjedili su tada na nadbiskupskoj stolici u Zadru P. D. Maupas, a za njim J. Rajčević. Ne bih mogao reći, da su bili protivni glagolici, ali su bili slabi proti drakonskim befehlama iz Beča.

Godine 1883. bih ja premješten iz Zadra u Split kao direktor tada u prvim razredima pohrvaćene splitske gimnazije, kao direktor arheološkoga muzeja i solinskih iskopina, pa kao konservator starinarskih spomenika.

Dosta didaktičko-pedagoškoga a i naučnoga posla za leđa jednoga čovjeka i to slabuša zdravlja — kao što bio tada don Frane Bulić —, a uz to izložena nemilo već od god. 1878. u Zadru napadajima talijanske dalmatinske štampe »Il Dalmata« i zbog glagolice i zbog pohrvaćene splitske gimnazije!

I naporni trud na jednomu, drugomu i trećemu polju zahtijevalo kroz školske ferije odmora, i koje alkalične vode za poremećeno zdravlje.

Godine 1884. ili 1885. preko Metkovića, Mostara ja ravno u Kiseljak.

Ostavio željeznicu u Konjicu, pa fijakerom u koji bila upregnuta dva vilovita konja, a gonio ih mladi Bošnjak, uz Ivan-planinu u Kiseljak. Nešto je divlja ova kiseljačka voda, ali ipak pomogla. Odavle posjetio u Kreševu na seoskim kolima pok. fra Grgu Martića, koji odvratio posjet u Kiseljaku. Bilo ugodna razgovora. Iza kojih dvadesetak dana eto me za prvi put u Sarajevu. Dočuo nadbiskup Stadler za moj dolazak u hotel Evropa, pa mahom, bez moga znanja, dao prenijeti moju prtljagu u njegov mali stan u kući jednoga Jevrejina pokraj katedrale, a arhitekt Vancaš metnuo mi na raspolaganje svoj fijakerić za izlete po sarajevskoj okolici.

Već pri večeri prvoga dana pao govor sa nadbiskupom Stadlerom na glagolicu i njezinu porabu i na vulgarni jezik u službi božjoj.

Pa kako prve večeri, tako uzastopce svih ostalih nasljednih, za kojih šest dana, uvijek govor o glagolici; pa kadikad produžio se govor i prepirka i n l o n g a m n o c t e m. A kaptol sarajevski, koji stanovao u drugoj kući, na vijest o prepiranju bodrio me, da se dalje borim. Bili tu kanonici Jeglič, Koščak i Dalmatinac don Josip Bezić, Šoltanin, moj prvi učitelj u pučkoj školi u sjemeništu u Priku, pokraj Omiša, koji s jednoga putovanja po Austriji, da ispisi prinose za ovaj siromašni zavod, donio meni atlas izd. Gotha god. 1854, pravo čudovište za nas seosku djecu, kad mi učili kretanje sunca, mjeseca, zemlje.

I prepiranju sa nadbiskupom Stadlerom ni konca ni kraja. Teoretično malo kada pomagalo. Latio se don Frane praktičnih razloga. I jedne večeri očepio on ovim razlaganjem: Eto, Presvijetli, kada ja god. 1875. i 1876. kao gimnazijski profesor u Dubrovniku na školskim ferijam zamjenjivao u mojem rodnom selu tadašnjega župnika na dopustu te krstio djecu na hrvatskom jeziku, na one riječi: »zaklinjem te, nečisti duše, izadi iz ovoga stvorenja božjega, u ime Oca i Sina i Duha Svetoga«, kumovi i kume krštenja pobožno slušali te pljuckali đavla, a kada ja u krstionici splitskoj sv. Ivana krsteći latinski: »exorcizo te, immunde spiritus, exi ex hac creatura Dei in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti«, — kumovi i kume stoje, gledaju, slušaju, ali riječi ne salaze do srca.

Kada ja, Presvijetli, pjevao u Vranjicu preko mise evanđelje po sv. Mateju ili Marku, na riječi »reče Isus učenicom svojim« sav narod u crkvi tuče si prsi i promrmlja: »Isuse«.

Pjevao ja jednom evanđelje sv. Mateja, u kojemu ima »očitnik — p u b l i c a n u s«, koji izraz ja zamijenio sa »carinar«: sav narod gleda čudom, što ovo vadi iz svoje glave don Frane. »Ah! nije on višt ovomu. On je tamo profesor u Dubrovniku, pa ne zna sve ovo, pa iz pameti vadi druge riječi«, govorili Vranjičani, a stari pjevač Mate Benzon, rečen Cera, prepire se zatim s don Franom u sakristiji, što uvađa novotarije, »što vadi iz svoje glave, misto da pjeva iz š ć a v e t a po starinsku, te tim narod buni«. Tako je omilio, Presvijetli, reći će Stadleru don Frane, narodni jezik u crkvi, da više vjerski i religiozno na nj djeluje nego sama misa. A što je glede hrvatskoga jezika u crkvi, tako je po prilici i od glagolice. Ne smije se u ove osebine dirati, to je s narodom sraslo. Želio bi don Frane, da latinski ili grčki jezik — on profesor ovih dvaju jezika u gimnazijama — zavlada u cijeloj katoličkoj crkvi, pa i u nas, da i po ovoj izvanjskoj karakteristici bude naša crkva *καθολική εκκλησία* mojih salonitan-

skih natpisa, ali kada to ne ide, ne ide. Dajmo narodu ono, što on od IX vijeka uživa. Sada ako ja nemam baš nikakvog drugoga razloga, da ovaj narodni privilegij branim, čuvam — pričao ja Stadleru — rekoh jednom u Ministarstvu nastave u Beču, imam taj, što kao konservator starinskih spomenika moram i glagolicu čuvati, konservirati: ona je naš narodni spomenik.

Iako ne ostao uvjeren na moje razloge, nadbiskup Stadler bude ipak potresen.

Međuto se vodila borba za glagolicu u splitskoj biskupiji. Pisale se i slale spomenice za ovu povlasticu u Rim, a ponajviše se kovale u Tusculumu, u kući na solinskim iskopinama, kamo bi dotični splitski odbor — Zaklada sv. Ćirila i Metoda — pribjegao na vijećanje, da se u Splitu ne izloži pred vlastima.

God. 1896. bi don Frane Bulić pensioniran ni kriv ni dužan kao gimnazijski direktor uslijed neke noćne provale u zgradu gimnazije i oštećenja četrnaest slika cara Frane Jozipa I.

Malo vremena kasnije, eto mu pisma od nadbiskupa Stadlera, kojim mu čestita na pensioniranju, jer da će imati više vremena za nj u pitanju glagolice. Što se ovomu čovjeku dogodilo, reče sebi don Frane iza kako pročitao Stadlerovo pismo? Haec mutatio dexterarum Excelsi!

Da se dokonča pitanje o glagolici, koje uznemirivalo duhove po Dalmaciji, davalo posla austrijskoj diplomaciji kod Svete Stolice, a i u Beču, — pošto se ne slagala u ovomu obziru izvješća dalmatinskoga episkopata, — Sv. Stolica povjeri ovo pitanje nadbiskupu Stadleru preko glave svih dalmatinskih biskupa.

On kao čovjek revan za Crkvu primi nalog od kardinala Rampolle, tajnika pape Lava XIII, da bi ovo pitanje proučio i izvijestio. Obrati se on odmah pismom na don Franu Bulića za Dalmaciju i na pok. kanonika Volarića⁵ za Hrvatsko primorje i Istru. Pisaše Stadler Buliću, da sastavi program svoga rada te da ga priopći po volji ili njemu ili direktno kardinalu Rampolli, koji međuto o svemu ovomu bio obaviješten. *Collatis consiliis* sa kanonikom Volarićem, bi sastavljen iscrpljivi *questionarium* na latinskomu jeziku na sve župnike po Dalmaciji i Istri, koji *sub sigillo confessionis* morali po najboljemu znanju i po savjesti odgovarati pismeno na postavljena pitanja o porabi ovoga privilegija u župama. Ozbiljan bi ovaj posao. Dopisivanje sa župnicima obavljalo se po oso-

⁵ Dr. Frane Volarić († 1908), prvi predsjednik Staroslavenske akademije osnovane god. 1902. u Krku.

bitomu kuriru, a ne po pošti, da ne dozna državna vlast; do potrebe (valjalo je) poći na lice mjesta u dotičnoga župnika za bolje obavijesti. Kanonik Volarić bio naime dvakrat malne ulovljen od žandarmarije. Don Frani bio lakši posao. Ta tko će misliti, da don Frane Bulić putuje po biskupiji u pitanju glagolice; kamo on dođe, mora da je našast koji grčki ili latinski natpis, tako da on tada izbacio krilaticu: *archaeologia aperit multitudinem peccatorum*, po onoj Novoga zavjeta: *charitas aperit multitudinem peccatorum*.

I kada skoro za dvije godine bio sakupljen potrebiti materijal, eto kanonika Volarića sa svojim istarskim materijalom u Split, ali ne na konak u don Frane, nedaleko od biskupske palače u gradu, nego u Franjevački samostan u Poljudu, gdje ga ipak jedno predvečer zatekao biskup Nakić na šetnji put Poljuda, a gdje i njega od biskupova sumnjičenja, kamo on i zašto došao, spasila arheologija, jer da je došao u Split — reče — don Frani zbog konserviranja nekih latinskih natpisa u staroj kuli biskupske palače u Krku.

I kada u Splitu bogati glagoljski materijal svrstan, pregledan, ovi *duumviri pro defensione linguae veteroslavicae* preko Metkovića i Mostara u Sarajevo, da se na temelju sabrana materijala napišu izvješća Sv. Stolici. Odavle don Frane morao na godišnju sjednicu Arheološkoga zavoda u Beč te zatim, na povratku, svratiti se u Đakovo da uzme u Strossmajera potrebite usmene upute i potrebiti novac, u sve hiljadu fiorina, za putovanje u Rim. Zahtijevao naime spčetka Stadler, da sam don Frane ide (s) ovim materijalom u Rim Svetoj Stolici, te mu na ime Strossmajera davao 300 fiorina. Ne htio don Frane sam, nego da idu sva trojica — *triumviri pro defendenda lingua veteroslovenica* — u Rim. I bilo ovako. Iz Beča dojurio don Frane u Đakovo, odavle na Brod pa dalje sa dvama *duumviri* kroz Zagreb na Rijeku, odavle u Sv. Petar u Kranjskoj, jer se skrivali donekle, pa dalje, što sve don Frane opisao onako laganim perom u Spomenknjizi prigodom otkrića spomenika Strossmajerova u Zagrebu dne 6. studenoga 1926⁶: kako naime okolo ponoći projurio kroz Vrhpolje, drhćao od studeni u staciji, vratio se u Vrhpolje, odakle se biskupova kola — ne videći ga, da se iskrcao — kući vratila, kako prenoćio u jednoj gostionici u Vrhpolju, živ se u postelji smrzao, pa ranim jutrom seoskim slavonskim

⁶ »Spomen-spis prigodom otkrivenja spomenika hrvatskom rodoljubu i narodnom prosvjetitelju«, uredili S. Ritig i R. Maixner, Zagreb 1926 (u članku »Strossmayer i pitanje glagolice i svetojeronimskog zavoda u Rimu 1900.«, str. 77—79).

kolima, ali sa »federsitzom«, u Đakovo po upute i novac u Strossmajera.

I triumviri stigoše u marču godine Gospodinove 1900. u Rim na konak u Zavod sv. Jeronima.

Bilo posla i kakva posla u Rimu! Svake malne večeri u posjetima kod kardinala, osobito kod Ferrate, Vanutellija, Rampolle. Znao kardinal Ferrata pitanje o glagoljici bolje negoli sva tri triumvira. Stolovi njegove sobe puni knjiga »novina« o glagoljici. Jednu stvar ne znao on: odakle riječ »ščaveto«. A kako mu ja rekoh, da je to »Slavetto«, libro per gli Slavi, samo izgovoreno u venecijanskomu dijalektu, diže ruke k nebu te zavapi: »Dio sia benedetto, che finalmente abbia compreso, cosa sia questo »ščaveto«, a pri izgovoru uhvatio se za grkljan, da guturalnim glasom izgovori ovu čudnu riječ.

Triumviri predali svoj glagoljaški dossier kardinalu Rampolli i skupa se u Rimu fotografirali. »Zadnji pobornici glagolice«, reče pri tomu Stadler. »Ne će biti tako«, odgovori don Frane. I oni izmirili jednom u Zavodu kanonika Frischa i kanonika Vitića. Isto izmirili pok. kanonika Parčića sa kardinalom Parocchijem. Svojatao naime kanonik Parčić neko vlasništvo nad glagoljskim misalom od njega revidiranim, čemu se kardinal Parocchi protivio, te ga nazivao »quel canonico contenzioso«.

Zadnji Memorandum u poslu glagolice bio prilično oštar. Bilo svećenstvu po Dalmaciji dodijalo zanovetanje državnih vlasti u ovom pogledu. Šiljao se ovaj Memorandum na potpis po župam osobitim teklićem, a ne državnom poštom. Ovaj posao dugo trajao i ne bio gotov glede potpisa ni u ožujku god. 1900, kada deputacija triumvira pošla u Rim, da i ovo odnese Sv. Stolici. Njegovu izrudžbu javio ja jedne večeri kardinalu Rampolli, a međuto dao mu prepis istoga štampan na čitanje. »È molto forte questa Memoria«, reče mi kardinal Rampolla, iza kako ju pročitao.⁷ »E com' è, che si scrive in

⁷ Memorandum je u prvom redu ustajao protiv ograničenja, koja je upotrebi glagoljice nametala odluka SRC od 5. kolovoza 1898, dokazajući »Decretum dd. 5. Augusti 1898 Sacrae Rituum Congregationis periculosissimum esse huic nostro privilegio, quia ex unilateralibus praemissis ad falsas consequentias deductum est, quae intimos sensus croaticae nationis directe offendunt«, i da iz cijeloga niza historijskih premisa »clare patet postremum S. Rituum Congregationis Decretum dd. 5. Augusti 1898 in manifesta contradictione esse cum anterioribus enuntiationibus et Decretis, immo Constitutionibus Romanorum Pontificum. Dum enim hae de privilegio totius nationis loquuntur, decretum illud liturgiam slavo-romanam 'privilegium certis inhaerens ecclesiis' vocat«.

questi termini molto forti, quando la Santa Sede ha iniziato l'azione Stadler, per conoscere il vero stato delle cose? « Ja sam sastavio, reko Rampolli, ovaj Memorandum, ali prije nego počela akcija Stadler-Bulić-Volarić, te on dugo vremena kolao po Dalmaciji na potpise, te ga prestigla akcija Stadler. Ali ako Memorija, nastavih ja, ovako pisana ima škoditi stvari, ja sam spravan da ju, kada do tri četiri dana iz Splita stigne — a ja međuto pošao u Monte Cassino — uništim, sažgem, a dalmatinskomu kleru rečem, da je ona »andata alla sua destinazione«. Zamisli se malko kardinal Rampolla te prevrtivši dva tri puta rukama ispod stola, što češće činio, reče: »Ne, ne, Svetoj Stolici stoji dobro znati, koje je raspoloženje bilo među klerom dalmatinskim

Bulić dalje dokazuje, da je to pravo, koje pripada cijelom našem narodu, a ne samo nekim njegovim područjima: »Factum est enim, quod fines isti omnibus temporibus iidem non fuerint, immo semper instabiles et mutabiles prouti temporum, locorum et personarum rationes permetterent, et inimicorum linguae palaeoslavicae persecutio vel urgeret vel remitteret. Verum in ipsa hac mutabilitate et instabilitate documentum maximum habemus, privilegio hoc totam universamque nationem de iure usam esse«, te poslije navoda, da »non solum lingua slavica, quam litteralem appellant, Pontificia auctoritate ad honorem liturgicae linguae evecta est, sed et ipsa lingua croatica vulgaris est approbata et in usus liturgicos eadem Pontificia auctoritate introducta« rezignirano dodaje: »Nunc conspiciuntur tantum reliquiae reliquiarum praeteriti splendoris! Quinimmo mirandum est, quae infesta sunt tempora, si nunc etiam (sc. lingua palaeoslavica) in hoc restrictiori ambitu servetur. Nam illi, quorum munus erat hoc privilegium ad religionis catholicae incrementum defendere et tutari, ipsi falsis ducti opinionibus illud extirpare commisi sunt. Et nomina omittimus horum persecutorum linguae palaeoslavicae, ne criminatores videamur.

Quapropter nil mirum, si nunc temporis in provinciis Croatia (exceptione facta dioeceseos Segniensis), Slavonia, Bosnia et Hercegovina nullus adsit sacerdos, qui Missam palaeoslavica lingua legat. In Dalmatia vero in aliquibus dioecesibus prorsus extincta est, in aliis extinguitur, instigante nefasta Dalmatia, quae etiam in liturgia veteroslavica phantasma quoddam pertimescendum et omnibus modis et viis extirpandum sibi proposuit. At cantus Epistolae et Evangelii in lingua vulgari ubique locorum et ecclesiarum mansit intactus, signum hoc olim ubique vigentis liturgiae slavico-romanae, simul est faustum omen, quod, superatis periculis, mutatis temporibus, faventibus circumstantiis et deletis phantasmatis, a politicis viris excogitata natio nostra iterum sua lingua ubique, sicut et prius, praeconia Deo canere et Missam propria lingua audire valebit.

Na kraju Memoranduma se traži od pape: »1. ut suprema apostolica Tua auctoritate decretum S. R. C. dd. 5. Augusti 1898 abrogare digneris atque

2. sancire, ut tota nostra croatica natio, sicut iam ab initio accepit, ita et nunc absque ulla restrictione liturgia slavico-romana pacifice frui et uti queat, necnon

3. ut Rituale quoque croaticum et Evangelistarium croaticum in omnes nostras ecclesias resumantur«.

Vatikan je međutim ostao kod svojih ograničenja, pa ih i ponovno potvrdio odlukama SRC i SCC iz g. 1906, 1909. i 1912. Tek god. 1921. dopušteno je izdavanje rituala na narodnom jeziku, što je dovelo do njegova štampanja god. 1929.

glede glagolice prije akcije Stadler. Nego, da se vi do mene ne mučite, predati ćete ju, kada stigne, mojemu tajniku Cavagnisu.⁸

I kada se ja iz Monte Cassina povratio, a Memorandum iz Splita stigao, odnesoh ga u stan Cavagnisa, koga ne našavši kod kuće, predadoh ga — po njegovu izričitom nalogu — poslužniku. Ovaj otvorivši mi vrata i vidjevši me s onim mojim poznatim šešikom, koji inače nosim još od 60 godina, oslovi me sa »Guten Tag«. Na ovo ja njemu, tko sam i što nosim, pa kako me, zapitah ga, njemačkim pozdravom oslovio. Na što on, da od Cavagnisa zna, tko sam, »ma ho tenuto Lei Monsignore per un tedesco con quel capello tedesco«.

Kada jednom ja u pok. splitskoga biskupa Nakića za neke posle, on uzrujan i ljut reče mi, da je doznao za neki m e m o r a n d u m na Rim sa strane svećenika biskupije u poslu glagolice i to preko glave biskupa; da su se dapače jednom četvorica župnika na okupu potpisala na ovaj m e m o r a n d u m i ne čitavši ga, kada vidila da sam ja prvi potpisan. Na što ja, da zahvaljujem Bogu što uživam povjerenje svećenstva, a on, da je Sv. Stolica odbila a l i m i n e ovaj memorandum. A kada mu ja sasvijem konfidencijalno ispričovijedih — jer po strogomu nalogu Stadlerovu biskupim se nije smjelo ob ovom išta reći — što se s ovim Memorandumom dogodilo, završih mu govor riječima: »A što mislite, Presvijetli, da kardinal Rampolla nema drugoga posla, nego da študira, da li je vaša župa Čačvina-Strizirep latinska ili glagoljska?«

Nego eto ja po običaju daleko zastranio i treba da se vratim akciji t r i u m v i r a, koja je u on čas mnogo nade davala, da će se pitanje slavenskoga bogoslužja pravedno riješiti.⁹ Triumvirat za glagoljicu bio jednom primljen u podužu audijenciju od pape Lava XIII, koji htio biti o svemu tačno obaviješten. I bio obaviješten. Kada vidim sada ovoga starca — v e r e v e n e r a b i l i s s e n e x —, kako pita, kako odgovara, kako o glagolici kaže, da su liturgični razni

⁸ Cavagnis je kasnije postao kardinal.

⁹ Te su se nade ponovile god. 1935. kada je nacrtu »Konkordata između Sv. Stolice i Kraljevine Jugoslavije« od 25. VII. bio dodan posebni dodatak »o narodnom jeziku i glagoljici u bogoslužju« potpisan od drž. tajnika Pacellija (kasnijega pape Pija XII), u kojem je pisalo i ovo: »Što se tiče rasprostiranja glagoljice, Sveta Stolica se ne protivi, da u župama slavenskoga jezika biskupi u skladu sa svojom savješću i mudrošću mogu dopuštati upotrebu staroslavenskog jezika u svetoj misi tamo, gdje to odgovara jednodušnoj želji vjernika. Biskupi će o tome svaki put obavijestiti Svetu Stolicu.

Nezavisno od toga, pjevane mise na glagoljici dopuštaju se u crkvama Kraljevine Jugoslavije na praznik sv. Ćirila i Metodija, pa i ako je on odložen na narednu nedjelju, pod uslovom, da svećenik, koji služi misu, i pjevači dovoljno poznaju taj jezik«. Kao što je poznato, potpisivanje toga konkordata bilo je spriječeno, i te su koncesije ostale samo na papiru.

jezici »un decoro per la Chiesa«. Kanda ga vidim, kako diže one mršave, mršave ruke, otvara i zatvara one munjevit e oči, a nos mu prozračan, kao što i ruke: na njemu nema mesa, kost i koža: non habet unde teneatur.

RÉSUMÉ

Don Frane Bulić (1846—1934), un personnage bien connu dans le monde des archéologues et des historiens, était un champion et représentant distingué de l'archéologie romaine et classique comme aussi de l'archéologie ecclésiastique slave et croate. Ses vues sur les questions de l'écriture glagolitique sont moins connues. Après l'encyclique papale »Grande munus« (1880) Bulić espérait que l'écriture slave serait introduite sur tout le territoire de la Croatie. Quand, par la décision de la SCR, l'emploi de l'écriture glagolitique et de la langue slave était tellement réduit, que le nouveau privilège avait pour résultat des limitations très sensibles, Bulić, à la tête des prêtres patriotiques de Dalmatie, transmit au cardinal Rampolla un memorandum très énergique, dans lequel il exige l'annihilation des décisions de la SCR et l'introduction de la langue slave sur tout le territoire croate.

En 1930 Bulić a écrit ses Souvenirs, dans lesquels il raconte tous les détails de l'entreprise, à laquelle il a pris part. Les circonstances ont empêché la publication de ces Souvenirs jusqu'aujourd'hui. Sur le désir de l'auteur même on les publie dans le langage de l'auteur; cela les rend au point de vue de linguistique et de littérature encore plus intéressantes.